

AJANKOHTAISTA: TIEDE TUOTTA KANSALLISUUTTA

Nationalismi kulttuurien tutkimuksessa -seminaari 23.3.2007 Helsingin yliopistossa.

Mari Hatakka

Helsingin yliopiston kulttuurien tutkimuksen laitos on viiden erillisen oppiaineen muodostama kokonaisuus. Laitoksen oppiaineista folkloristiikka, arkeologia ja kansatiede ovat yhdistäneet voimansa ja aloittaneet projektin, jonka työnimi on ”Nationalismi kulttuurien tutkimuksessa”. Projektin tarkoituksena on tutkia sitä, miten nationalismin aate on vaikuttanut kansallisissa tieteissä Suomen itsenäisyyden aikana, erityisesti itsenäisyyden alkuvuosista 1960-luvulle saakka. Hanke on saanut alkunsa yliopiston tutkimuksen kansainvälisestä arvioinnista, jossa toivottiin enemmän yhteistyötä laitoksen oppiaineiden välillä. Yhteiseksi kiinnostuksen kohteeksi nousi nationalismi, jonka roolia kansallisissa tieteissä ei ole liiemmin tutkittu. Hankkeen ensimmäinen tapahtuma oli maaliskuussa Helsingissä järjestetty seminaari.

Päivän mittaiseen seminaariin osallistui noin 50 aktiivista kuulijaa ja keskustelijaa. Kiinnostuneen yleisön lisäksi paikalla oli kaikkiaan kuusi esitelmöitsijää ja alustajaa: Helsingin yliopistosta puhumassa olivat folkloristiikan professori Satu Apo ja mvs. professori Pertti Anttonen, kansatieteen professori Juhani U. E. Lehtonen, historian dosentti Kai Häggman sekä arkeologian oppiaineesta filosofian tohtori Timo Salminen. Maantieteellistä ja kulttuurista ”toista” oli edustamassa professori Anna-Maria Åström Åbo Akademista. Puhujien aiheet liikkuivat oman ja vieraan tematiikoissa ja näiden tuottamisessa sekä omien oppialojen historiassa.

SUOMI JA TOISET

Päivän aloitti tiukalla teoreettisella paketillaan msv. professori Pertti Anttonen otsikolla ”Kansanperinne moderniteetin tuottamisen välineenä suomalaisessa nationalismissa”. Anttonen kertoi viime vuosien nationalismi-keskustelun puheenaiheista, etenkin

kansallisvaltioiden syntyprosessin sattumanvaraisuudesta sekä kansallisvaltioiden oletetusta sisäisestä yhtenäisyydestä. Kansanperinteen representaatiot ovat Anttosen mukaan olleet erittäin keskeisessä roolissa, kun on tuotettu suomalaista kansakuntaa ja kansaa: fennomaaneilla oli selkeä poliittinen päämäärä, joka saavutettiin osittain kansanperinteen avulla. Perinteen omiminen oman poliittisen toiminnan käyttöön vahvisti myös mielikuvaa kansalaisten asian ajamisesta. Samalla kun perinne todisti maan kunniakkaasta historiasta, se perusteli modernin kansakunnan syntyä. Perinteen edustama autenttinen kansan ääni erottui selkeästi saamelaisista ja karjalaisista, jotka erilaisina, toisina, rakensivat kuvaa meistä suomalaisista.

Toiseuden tematiikkaa käsitteli myös professori Anna-Maria Åström esitelmässään ”Kaksoisidentiteetti tutkimuksen perustana – Suomen ruotsinkielinen etnologia”. Hän totesi suomalaisuuden rakentuvan edelleen suhteessa ainakin yhteen kulttuuriseen toiseen, nimittäin suomenruotsalaisuuteen. Suomenruotsalaisuus on kulttuurin sisällä vaikuttava ulkopuolinen, joka vaikuttaa valtaväestön identiteetin muodostumiseen. Valtadiskurssissa suomenruotsalaisuus on kontrastissa suomenkielisen suomalaisuuden kanssa, eikä suomenruotsalaisen väestön keskinäisiä paikallisia ja kulttuurisia eroja tuoda esiin, jos niistä ollaan edes tietoisia. Åström pohti sitä, onko suomenruotsalainen kaksoisidentiteetti mahdollinen ja mihin se voi perustua. Tuorein tutkimus aiheesta on Åströmin, Bo Lönnqvistin ja Yrsa Lindqvistin yhdessä toimittama kirja *Gränsfolkets barn* (2001), joka palkittiin tiedonjulkistamisen valtionpalkinnolla.

NATIONALISMIN MONET ILMENEMISMUODOT

Historioitsija Kai Häggmanin puheenvuoro ”Kustannusalan suhde nationalismiin” käsitteli nimensä mukaisesti suomalaisen kustannustoiminnan historiaa ja yhteyttä nationalismiin. Häggman totesi ensin, että suomalaisten lukutaidon määrää ja laatua ennen 1800-luvun loppupuolta on liioiteltu. Vuonna 1874 perustettu Kansanvalitussseura toimi siltana idealistisen fennomanian ja kaupallisen kirjakauppatoiminnan välillä ja vähitellen, kirjakauppatoiminnan, yliopiston ja sivistysaatteen voimin, alkoi lukutaito viimein yleistyä ja kansallisuusaate levitä. Häggmanin mukaan suomalaisen kirja- ja lukuhistorian merkittävin yksittäinen teos on Zacharias Topeliuksen *Maamme kirja*. Sitä luettiin ahkerasti sen ilmestymisestä (1875) lähtien aina 1950-luvulle. Nykyisessä kirjakulttuurissa pinnalla olevat murrekirjat saattavat olla merkki nationalismin sijasta regionalismista.

Paikallisuudella on ollut tärkeä rooli myös nationalismin aatteen eri ilmene-mismuodoissa. Tämä näkyy selkeästi esimerkiksi arkeologian historiassa, josta kertoi filosofian tohtori Timo Salminen. Hän vastasi kysymykseen ”Nationalistinen arkeologia: mitä se on?” esimerkkitapauksenaan latvialainen arkeologia. Salminen kartoitti alan poliittisia yhteyksiä saksalaiseen tutkimustraditioon ja totesi, että esihistoria on ollut merkittävä kansallisuuden luomisen väline myös Suomessa.

Saksasta levinneet kansallisromanttiset aatteet olivat merkittäviä 1800-luvun lopulla, mutta myös myöhempien aikojen suomalaisilla tutkijoilla on ollut läheinen

suhde saksalaiseen tutkimustraditioon. Lähihistorian tapahtumista johtuen yhteyksiä ei ole haluttu korostaa, vaikka on selvää, että jokainen tutkijasukupolvi on oman aikansa aatehistorian edustaja.

Professori Satu Apo puhui ehkä kipeäksikin koetusta aiheesta, perinteentutkijoiden toiminnasta jatkosodan aikana otsikolla ”Folkloristit jatkosodassa”. Esimerkit Martti Haavion ja hänen puolisonsa Elsa Enäjärvi-Haavion kirjeenvaihdosta avasivat näkymän sodanaikaiseen maailmaan ja merkittävien tutkijoiden ajatuksiin. Katariina Eskolan kirjoiksikin toimittamat kirjekokoelmat tuovat esiin aatteessaan vahvojen tutkijoiden vilpittömän halun rakentaa paremmaksi katsomaansa maailmaa, suurempaa Suomea. Sukukansoilla ja heidän henkisellä perinteellään oli – ja on ehkä edelleen – tärkeä rooli suomalaisuuden konstruoimisessa.

KANSALLISTUNNETTA JA PATRIOTISMIA

Yleisön taholta nostettiin esiin kysymys tutkijoiden sodanaikaisen toiminnan eettisyydestä, esimerkiksi siitä, millaisia seurauksia perinteen keruusta oli vaikkapa inkeriläisille. Tutkijoiden etiikan peräänkuuluttaminen on arvokas lisä nationalismi-keskusteluun: vaikuttaa siltä, että toisen maailmansodan aikaiset tapahtumat ovat vielä niin lähellä tämän päivän ihmisiä (myös tutkijoita), että asioista on hyvin vaikeaa keskustella neutraalisti. Tutkimuseettiset kysymykset korostuvat entisestään, mitä lähemmäksi nykypäivää tutkimuksen kohteet ajoittuvat.

Seminaarin päätteeksi kansatieteen professori Juhani U. E. Lehtonen muistutti kuulijoita nationalismi-termin monimerkityksisyydestä ja sen suhteesta yhtä lailla latautuneisiin käsitteisiin kansallistunto ja patriotismi. Puheenvuorossaan ”Oma ja vieras” Lehtonen toi esiin, kuinka terminologinen vaihtelu ja eri ihmisten mieltämät termien vivahde-erot ovat yksi osoitus aiheen avaamisen tärkeydestä. Sopi toivoa, että kulttuurien tutkimuksen laitoksen yhteinen tutkimushanke saa siivet alleen, jotta päästään analysoimaan tämän monivivahteisen ja laajan tematiikan vaikutuksia folkloristiikan, kansatieteen ja arkeologian tapoihin tuottaen suomalaisuutta, kansaa ja kansakuntaa.

Filosofian lisensiaatti Mari Hatakka on tutkijakoulutettava Helsingin yliopistossa.